

מערכה כ. "הולכה שלא ברגל" – האם הושטה ביד נחשבת כהולכה? (יד-ב,טו,א)

(או לפרש): "יחזור הכשר ויקבלה", ויתקדם מן המקום שאליו כבר הגיע המזרק¹.

אכן, רש"י בפירושו להכרעת ר' יוחנן "לא שמה הולכה" מפרש: "ואינה כשרה להוליכה כן ואין מחשבה מפגלת בה", וכך גם בכמה מפירושו במהלך הסוגיה (ד"ה וכן כהן יושב, יחזיר לכשר, אפשר לתקנה). אם כן, לדעתו הסוגיה עוסקת הן בשאלה כיצד יש להוליך לכתחילה והן בשאלה האם הולכה שלא ברגל פוסלת כשנעשתה על ידי פסולים או במחשבה פסולה.

לעומתו, בשיטה מקובצת (אות לד, בשם תלמיד רבנו פרץ) סבור שהספק מראשיתו אינו אלא לגבי הולכה ביד על ידי כהן כשר ובמחשבה כשרה, האם הולכה זו כשרה או שיש לעשותה שוב, אבל אין לגמ' ספק שהולכה שלא ברגל פוסלת כשנעשתה על ידי פסולים או במחשבה פסולה, וממה נפשך: אם זוהי הולכה – הרי אלו ראויים לפסול, ואם אינה הולכה – יש לפסול משום שהדם הובא למזבח שלא בהולכה. השטמ"ק לומד זאת מראיית הגמ' מפסול הולכה ביושב, שמדייקת "הא עומד דומיא דיושב כשר", ולא מקשה בפשטות מיושב עצמו, מדוע הולכתו פסולה? הרי לא הוליך ברגל! מכאן שברור לגמ' שהולכה זו פסולה.

תוס' (ד"ה איבעיא להו) פירשו כרש"י שהספק הוא על כל צדדי העניין: "פרש"י... דאי שמה הולכה – מחשבה שלא לשמו או פיגול פוסלת בה, ואי לא שמה הולכה... – צריך להחזיר המזרק אחריו... וגם אם עשאה זר או יושב אין בכך כלום ויכול לתקנה". והסבירו מדוע הגמ' לא הוכיחה מפסול היושב עצמו, כי ניתן להסביר שהפסול הוא רק כשלא חזרו והוליכו כראוי. פירוש: לדעת תוס' אין כאן "ממה נפשך", כי אם שמה הולכה – הולכת הזר פוסלת ואין לה תקנה (שכן נעשתה עבודה בפסול), ואם אינה הולכה – ניתן לתקנה (כי לא נעשתה עבודה בפסול, אלא שהחסיר עבודה, ועליו להשלימה)².

בקרן אורה הציע נפקא מינה נוספת לספק בור: אם שמה הולכה – הולכתו פוסלת את הקרבן, ואם אינה הולכה – אין צורך לתקן את הושטת הזר ולעשות מחדש את כברת הדרך שעשה הזר בהושטתו. אמנם אם כל ההולכה היתה בדרך זו של הולכה שלא ברגל – הקרבן נפגם, שכן לא היתה בו הולכה כלל, אבל אם נעשתה בו הולכה ברגל במקצת הדרך – אין פגם בכך שחלק מהדרך נעשה באופן

בדרך כלל, הולכת הדם ממקום קבלתו בכלי ועד המזבח נעשית בהליכה רגלית של הכהן. הסוגיה עוסקת בדם שהובא אל המזבח שלא בהליכה רגלית, אלא בהושטת יד בלבד. מצב זה מעורר כמה שאלות: האם הולכה שכזו כשרה? ואם לאו – האם ניתן לתקן אותה על ידי החזרת הדם למקומו והולכתו מחדש בהליכה רגלית? מה הדין כאשר אדם הפסול לעבודה הושיט את הדם לעבר המזבח? האם זוהי "הולכה" וממילא מעשהו פסול? האם המושיט ידו לעבר המזבח ותוך כדי כך חשב מחשבה הפוסלת פסל את הקרבן, כדין החושב בשעת ההולכה?

בתחילה דנה הגמ' בשאלה האם הולכה שלא ברגל נחשבת כהולכה, ואם לא – האם ניתן לתקן הולכה פגומה זו ולהחזיר את הקרבן למקומו ולהוליכו שנית. בהמשך קיים דיון על מחלוקת רבי שמעון וחכמים במשנתנו, באיזו הולכה נחלקו, וכאן מופיעים המושגים "הולכה רבתי" ו"הולכה זוטרת" (הולכה גדולה וקטנה). הטעונים הגדרה והסבר. במפרשים קיימות שיטות שונות בביאור הסוגיה והמסקנות העולות ממנה.

הספק ב"הולכה שלא ברגל" – בהולכת כשר או בהולכת פסול?

הגמ' אומרת "איבעיא להו: הולכה שלא ברגל שמה הולכה או לא", ויש להבהיר את צדדי הספק והשלכותיו. רש"י כותב: "שמה הולכה – ופסלה בה מחשבה לרבנן, או אם עשאה זר פסולה", ואינו מזכיר את ההשלכה הפשוטה יותר משאלה זו – האם כהן כשר רשאי להוליך את הדם בהושטת ידו בלבד. אולם הראיות שהביאה הגמ' כדי לפשוט את ספקה עוסקות דווקא בשאלה זו: א. מכך שמוזכר פסול יושב בהולכה חותרת הגמ' להוכיח שכהן העומד ומושיט כשר (ודוחה, שהצורך לומר שיושב פסול בהולכה הוא כשאינו מושיט בידו בלבד אלא גם מתקדם בישיבה). ב. מתיאור הקרבת הפסח "נתנו לחברו וחברו לחברו" לומדת הגמ' שמותר להעביר את הדם בדרך זו (ודוחה "דניידי פורתא"). ג. מהמשנה להלן (לב,א) "קבל הכשר ונתן לפסול – יחזיר לכשר" מבינה הגמ' שהושטת הכשר לידי הפסול (כשהלה לא זו כלל ממקומו והרי זה "מעשה אצטבא" בעלמא) איננה נחשבת כהולכה, ולכן יש להחזיר את המזרק למקומו ולחזור שוב על ההולכה. ודוחה הגמ', שיש להגיה

1. לשוב ולעשותה, ועל כך תמיהתו, ותוס' מפרשים שגם רש"י מודה לכך.

בקרן אורה תמה על תוס', מניין פשוט להם בשלב זה שיש תקנה להולכה שלא ברגל? והרי הגמ' להלן מסופקת בזה! ובדעת רש"י אפשר לומר שנקט רק צד אחד בספק: אם שמה הולכה – ברור שהולכת זר פוסלת, אבל אין כוונתו שאם אינה הולכה – הולכת הזר כשרה, אלא הדבר תלוי בדיון להלן על אפשרות התיקון. וכך מדויק מהשוואת דבריו בד"ה שמה הולכה, שהזכיר את הזר ואת המחשבה, לעומת ד"ה או לא שמה הולכה, שהזכיר את המחשבה בלבד (חמדת דניאל).

1. כך פירש רש"י את ראיית הגמ' ותשובתה. היה מקום לפרש אחרת, שבהוה-אמינא סוברת הגמ' ש"יחזיר לכשר" היינו שהפסול יחזיר לכשר, ומכאן שהולכה שלא ברגל על ידי פסול אינה פוסלת, ומשיבה הגמ': "יחזור הכשר ויקבלה" אבל הפסול אל זיזנה. לפי פירוש זה הראיה באה להוכיח שהולכה שלא ברגל על ידי פסול איננה פוסלת.

2. גם בשטמ"ק משמע כן, שכתב: "ואי לא שמה הולכה – אם כן הוי הולכה כמי שאינו וצריך לחזור ולעשותה". על פי זה יתכן שבעצם אין מחלוקת בין תוס' לשטמ"ק, אלא שהשטמ"ק הבין כנראה מרש"י שעל הצד שאינה הולכה – אין צורך

הגמ' בסוגייתנו מביאה את המשנה בפסחים (סד,א), המתארת את הקרבת קרבן הפסח: "שחט ישראל וקיבל הכהן, ונתנו לחבירו וחבירו לחבירו", ומשתמע שהדם עובר מיד ליד, ומכאן שהולכה שלא ברגל שמה הולכה. הגמ' דוחה ראייה זו: "דניידי פורתא", כלומר, הכהנים צעדו מעט בשעה שהעבירו את הדם מאחד לשני, ונמצא שההולכה נעשתה ברגל. משתמע שכל הכהנים צעדו, ומכאן שכל המסלול עד המזבח צריך להעשות ברגל. אולם בסוגיה המקבילה בפסחים (סד,ב) הנוסח: "דילמא הוא נייד פורתא"⁶, ומלשון זו משמע שכהן אחד בלבד היה צועד, ודי בכך כדי להכשיר את הולכת שאר הכהנים ביד. כך מפרש המאירי שם: "ושאלו בגמ', אחר שהבזך הולך מיד ליד מצות הולכת הדם הלכה לה, שהרי הולכה שלא ברגל אלא מיד ליד אינה הולכה... ופירשוה שהכהן הסמוך למזבח היה רחוק מעט מן המזבח עד שילך שתי פסיעות או שלש בבזך שבידו למזבח", וכן פירש הר"י מלוניל שם. כדעה זו משתמע גם מפירוש רבנו חננאל שם: "והולכה שלא ברגל כשרה והוא דניידי פורתא", כלומר, התירוץ "דניידי פורתא" אינו מבטל את העובדה שיש כאן הולכה שלא ברגל, אלא מוסיף בה תנאי, שתצטרף הולכה ברגל להולכה שלא ברגל⁷.

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין א,כג) פוסק: "והולכה שלא ברגל אינה הולכה. לפיכך כהן שקיבל את הדם ועמד במקומו וזרקו למזבח – נפסל הזבח". מלשונו משתמע שהכהן לא צעד כלל, אבל אם צעד במקצת ועשה את שאר ההולכה ביד – הזבח כשר (משנה למלך שם, בתחילת דבריו; ובהמשך הציע פירוש אחר לדברים). גם הר"י קורקוס (הל' קרבן פסח א,יד) מסביר כך את דברי הרמב"ם שם⁸.

ריב"א (בשיטה מקובצת טו,א, בהשמטות אות א) דן במפורש בשאלה זו של הולכה שחלקה ביד וחלקה ברגל, ואומר שהיא תלויה במחלוקת האמוראים להלן האם ניתן לתקן הולכה שלא ברגל או לא: לדעה שאפשר לתקנה – ניתן להוליך חלק מהמסלול שלא ברגל, ולדעה שאי אפשר לתקנה – כל ההולכה צריכה להיות ברגל. בטהרת הקודש הסביר את טעם הדבר, שלדעה שאין לה תקנה – ההולכה שלא ברגל איננה רק חסרון מצוה, אלא פגם בקרבן, וממילא משתמע שאפילו הולכה מועטת באופן זה פוסלת; אבל לדעה שיש לה תקנה – ההולכה שלא ברגל היא חסרון

שאיננו "הולכה" (וראה להלן). לפי דרך זו יתכן לומר, שהגמ' לא הוכיחה מפסול יושב כי ניתן להעמידו דווקא כשיושב העביר ליושב וכל ההולכה נעשתה בישיבה, ובוה הכל מודים שהולכה זו פסולה.

פסק ההלכה: הולכה שלא ברגל – אינה הולכה

לאחר שהסוגיה מביאה ראיות ודוחה אותן, מביאה הגמ' את דברי עולא בשם רבי יוחנן שהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה³. כך גם פוסק הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין א,כג; שם יג,ט), וכן משמע מדברי רבנו פרץ (שטמ"ק טו,א אות ח "דמסקינן" וכו') ורבנו חננאל (יומא מט,א; ראה בהגהה בדפוס וילנא שם), המאירי והר"י מלוניל (בפסחים סד,ב).

טעם הדבר שהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, הוא משום שאין דרך הולכה בכך (טהרת הקדש יד,ב), וכן משמע מרש"י טו,א ד"ה הא אתעבידא). בדרך כלל הזבח נשחט רחוק מן המזבח (הטבעות המשמשות לשחיטה מרוחקות מהמזבח שמונה אמות, מידות פ"ה מ"ב), ואין דרך להביא את הדם למזבח ללא הליכה רגלית⁴.

הולכה שחלקה ברגל וחלקה ביד

יש לדון במקרה שביח, שכהן הולך ברגליו ממקום השחיטה ועד המזבח, אבל מקצת מן הדרך נעשה בהושטת יד בלבד. האם דבר זה מותר? האם חובה שכל הדרך ממקום השחיטה עד המזבח תיעשה ב"הולכה", או לאו דווקא?

במשנה למלך (הל' פסולי המוקדשין א,כג ד"ה גרסינן) דן בשאלה זו, והוכיח מהסוגיה שגם אם עשה רק מקצת מההולכה שלא ברגל – פסל. רב נחמן (טו,א) מוכיח שניתן לתקן הולכה שלא ברגל מהמשנה (להלן לב,א) האומרת: "נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו – כשר", והרי מן הסתם הדם הנשפך התפשט לצדדים, גם לכיוון המזבח, ונמצא שהדם התקדם לכיוון המזבח ללא הליכה ברגל. ובפשטות יכלה הגמ' לתרץ שלפני השפיכה או אחריה הוליך הכהן את הדם ברגל, ומשלא תירצה כך (וניסתה לתרץ באופנים דחוקים, עד שתמדה "ואיכפל תנא לאשמועינן כל הני?"), מוכח שגם הולכה חלקית שלא ברגל – פוסלת⁵.

שאלה זו מתבררת מן הדיון על סדר הקרבת קרבן הפסח.

3. וכן בירושלמי ביומא (פ"ה ה"א): "אמר רבי זעורה: פשיטת יד לא עשו אותה כהילוך".

4. יש אומרים טעם אחר, שבכתוב נקראת עבודת ההולכה "הקרבה" (ויקרא א,ה; "והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם"), ולשון זו מורה על הולכה ברגל (קריית ספר הל' פסוהמ"ק פ"א ופ"ג), ועיין טהרת הקדש ושפת אמת.

5. בחזון נחום (זבחים א,ד) כתב שיש לחלק בין הולכה שלא ברגל על ידי אדם לבין דם ההולך מאלי, אולם בחסדי דוד (זבחים א,ה) דחה חילוקו וקיים סברת המשנה למלך.

ראיה נוספת לסברת המשנה למלך מראיית הגמ' מ"קיבל הכשר ונתן לפסול – יחזיר לכשר", שסברה שחובה להחזיר את המזרק למקומו, ואין להכשיר על סמך מה שימשיך מכאן והלאה בהליכה. במראה כהן דחה, שמדובר כאן בכגון שעומד בצד המזבח ואינו מוליך ברגל כלל. עוד יש לומר, שאמנם לפי ההוה-אמינא של הגמ' סברנו להוכיח שהולכה שלא ברגל אינה הולכה ואפילו

מקצת ממנה פוסל, אבל לפי המסקנה אין הכרח בדבר.

6. כך ברוב כתי"י, אבל יש גרסה "ניידי", ולאידך גיסא גם בגמ' כאן יש גרסה "ניידי".

7. וגדולה מזו כתב ר"ח ביומא מט,א, שהולכה בהושטה מיד ליד כשרה גם על ידי זרים בגלל שהולכה שלא ברגל אינה הולכה, ופירש כך את הפסוק: "וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם" (דברי הימים-ב לה,יא), והוה "מעשה אצטבא" שנאמר בגמ' שם. כוונתו כנראה שמלבד ההושטה מיד ליד נעשתה גם הולכה ברגל על ידי כהנים, כפי שהעיר המהדיר במהדור' וגשל.

8. הרמב"ם הביא את המשנה בפסחים שכל כהן נותן לחברו ולא ציין ענין זה שנדרשת הליכה מסוימת, ובלחם משנה כתב שסמך על דבריו בהל' פסוהמ"ק. אולם הר"י קורקוס נוקט שדי בהליכת כהן אחד, ולפי זה הסביר שמכיוון שהפסח ניתן בשפיכה, והכהן "קרוב למזבח" ולא עומד ממש בצדו, הכרח שילך מעט.

'הולכה רבתי' ו'הולכה זוטרתית'

הגמ' מביאה מימרא הקושרת בין מחלוקת התנאים במשנתנו אודות פסול מחשבה בהולכה לבין הדיון על הולכה שלא ברגל: "הולכה שלא ברגל - מחלוקת רבי שמעון ורבנן".

לכאורה סוגיה זו סותרת לדברי ר' יוחנן (יד,ב): "הולכה שלא ברגל לא שמה הולכה", שהרי כאן נאמר שלדעת חכמים הרי זו הולכה; ולא היא: ר' יוחנן דיבר על הולכת הדם ממקום רחוק, שדרך לעשותו ברגל והלה עשהו ביד, ועל כך אמר שאין זו הולכה, ויש צורך לחזור ולעשותה ברגל. אולם הדיון כאן הוא על הולכה ממקום קרוב, שדרכה להעשות ביד, ועל כך הדיון האם אף זוהי הולכה, והנפקא מינה היא האם המחשבה פוסלת בה (היחס בין הסוגיות מבואר ברש"י ד"ה הא אתעבידא מצוותיה, וביתר הרחבה בשטמ"ק בהשמטות אות ב; ועיין להלן בדיון על שיטת הרמב"ם).

הגמ' מבארת את מחלוקת התנאים, ואומרת תחילה: "בהולכה רבתי [גדולה] דכולי עלמא לא פליגי דפסולה, כי פליגי בהולכה זוטרתית [קטנה]". ברם, "מחכו עלה במערבא" על הבנה זו במחלוקתם, וטעם ה"חוכא" (לפי מסקנת הגמ') שהדבר ברור שמחלוקת התנאים עוסקת בהולכה רבתי. לפיכך הגמ' מסיקה להיפך: "בהולכה זוטרתית כולי עלמא לא פליגי דלא פסלה [זוהי הגרסה לפנינו, וגרסה אחרת: דפסלה], כי פליגי בהולכה רבתי". מהם "הולכה רבתי" ו"הולכה זוטרתית"? נחלקו בדבר המפרשים:

רש"י (ד"ה בהולכה רבתי; והסכימו עמו תוס' בד"ה הולכה שלא ברגל) מסביר שהולכה רבתי היא הולכה הנעשית ברגל, כאשר הזבח נשחט רחוק מן המזבח, ואילו הולכה זוטרתית היא הולכה הנעשית בהושטת היד, כגון כאשר הזבח נשחט בסמוך למזבח, או בקרבן העוף, הנמלק סמוך למזבח (בחטאת) או עליו (בעולה). בלישנא קמא סברה הגמ' שר"ש וחכמים נחלקו דווקא בהושטת יד, שלדעת ר"ש אין מחשבה פוסלת בה משום שאינה הולכה ואילו לדעת חכמים מחשבה פוסלת בה, אבל בהולכה גמורה ברגל מודה ר"ש שמחשבה פוסלת; ובלישנא בתרא הוכיחה מלשון המשנה: "אבל אפשר שלא בהילוך" שמדובר בהליכה ברגל, וגם עליה אמר ר"ש שאין מחשבה פוסלת בה כי אפשר לבטלה.

רבנו פרץ (שטמ"ק בהשמטות אות ג ועל הגליון אות ז) מקשה על רש"י¹¹, ומפרש אחרת: "הולכה זוטרתית" אף היא

מצות הולכה, שיש עניין חיובי שבקרבן תהיה הולכה ברגל, וניתן לקיים זאת בהולכה חלקית (ועיין גם בחמדת דניאל). על פי דרכו ניתן לדחות בשופי את ראיית המשנה למלך מדם שנשפך: רב נחמן מוכיח כנגד דברי עולא שאי אפשר לתקן, כי לשיטתו אכן הולכה מועטת שלא ברגל דיה לפסול, אבל לפי מסקנת הגמ' שאפשר לתקן - אין בכך פסול⁹.

הרש"ש נוקט בשיטה המחמירה שכל כהן צריך לצעוד, ובכל זאת כתב שכהן הצועד יכול גם לקדם את המזרק בהושטת ידו, "דאם לא כן איך אפשר להשמר שלא יושיט ידו קצת בעת הולכתו... ולא פסול אלא אם כהן אחד לא הוליך כלל ברגל, רק בהושטת יד לבד" (ובמשנה למלך שם ד"ה גרסינן חולק בדבר, וכתב שכהן המוליך ברגל ואחר כך זרק את הדם למזבח ממקום רחוק מעט - פסל, שכן הנעת ידו לזרוק ממקום שאין דרך לזרוק משם נחשבת כהולכה שלא ברגל). אכן, מסתבר שכאשר הכהן מקבל את דם הקרבן הוא עומד במרחק מזה מהבהמה (כדי שלא יתבלבל מדמה) ומושיט את ידו ובה המזרק. לאחר מכן, דרך האדם לקרב את המזרק אל גופו (כדי להקל על נשיאת המזרק) ואז להתחיל לפסוע לכיוון המזבח, ונמצא שתחילת הליכתו איננה ברגל. כמו כן בהגיעו למזבח, מסתבר שהכהן פושט את ידו ובה המזרק עוד לפני זריקת הדם, כדי שיוכל לזרוק בתנופה¹⁰.

העברת מזרק מיד ליד. בהקרבת קרבן הפסח עמדו הכהנים שורות שורות, "שורה שכולה כסף - כסף, ושורה שכולה זהב - זהב" (פסחים פ"ה מ"ה), וזאת כדי לעשות את המצוה ברוב עם (גמרא פסחים סד,ב). על פי הדעה שהולכה שלא ברגל אינה נחשבת הולכה - אי אפשר להוליך את המזרק רק בהעברה מיד ליד, אלא הכהנים צריכים לנוע מעט ברגליהם ("ניידי פורתא"). לדעת כמה ראשונים, המובן הוא שמספיק שכהן אחד משורת הכהנים ילך מעט ברגליו.

10. ובוודאי כך הוא בשפיכת הדם על קיר המזבח בבכור מעשר ופסח, אם לא נאמר שהכהן עומד על היסוד ממש, ראה להלן מערכה צג בשם הרשב"ם. אמנם, במשנה למלך משתמע שאף הוא מכשיר בכגון זה, מפני שהנעת ידו בקרבת המזבח לקראת הזריקה נחשבת כתחילת הזריקה ולא כהולכה שלא ברגל.

11. א. קשה לפרש ש"הולכה רבתי" שונה לגמרי מ"הולכה זוטרתית", שזו ברגל וזו ביד. ב. ההוה-אמינא שהמחלוקת במשנה עוסקת רק בהושטת יד תמוהה.

9. יתכן לומר עוד, שבזה נעוץ ההבדל בין הסוגיה כאן לסוגיה בפסחים בעניין "ניידי פורתא". הגמ' כאן מתרצת ש"ניידי פורתא", כלומר, כל הכהנים, כדי לומר שאין שום ראייה מכאן להכשיר הולכה שלא ברגל, אבל הגמ' בפסחים נוקטת "ניידי" לפי המסקנה כאן שאפשר לתקן, וממילא די בכהן אחד. לפי דרכו ניתן להסביר מדוע הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין א,כה) כתב את הדיון שדם שנשפך על הרצפה ואספו כשר ולא ציין שצריך להחזירו למקום בו היה תחילה, כי מן הסתם יש הליכה נוספת (עיין גם בליקוטי הלכות עמ' 40 בתורת הקדשים אות ג).

הפירושים: לדעת רש"י בהליכה רגלית תמיד המחשבה פוסלת, ובהושטת יד אינה פוסלת, ואילו לפי רבנו פרץ בהליכה רגלית ממקום קרוב אין המחשבה פוסלת¹⁵.

שיטת הרמב"ם

כבר הובאו לעיל דברי הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין א,כג): "והולכה שלא ברגל אינה הולכה. לפיכך כהן שקיבל את הדם ועמד במקומו וזרקו למזבח – נפסל הזבח". ולעניין פסול המחשבה פסק (שם יג,ט): "כבר ביארנו שהולכה שלא ברגל אינה הולכה, לפיכך אין המחשבה פוסלת בה... כיצד? קיבל הדם והוא עומד במקומו ופשט ידו בו לזרקו על המזבח וחישב בעת שפשט ידו בדם – אין המחשבה פוסלת". מסתימתו ניתן ללמוד שבכל הולכה שלא ברגל אין פסול מחשבה כלל, ומאידך בכל הולכה ברגל המחשבה פוסלת, אפילו ממקום קרוב. מכאן שפירש את הסוגיה כרש"י, ש"הולכה רבתי" היא ברגל ו"זוטרתי" היא ביד, וגרסתו במסקנה: "בהולכה זוטרתי כולי עלמא לא פליגי דלא פסלה" (לחם משנה ומשנה למלך שם א,כג). בלחם משנה מוכיח זאת גם מדבריו על פסול המחשבה בעוף (שם יג,ד-ה): "נמצאת למד שבארבע עבודות הזבח נפסל במחשבה... והעוף בשני דברים: במליקה ובמיצוי הדם", ולא בהולכה. כך גם כתב בפירושו למשנה (זבחים ו,ז): "אין בעוף לא קבלה ולא הילוך".

יש שפירשו את הרמב"ם בדרכים אחרות, לפיהם גם הוא סובר שהולכה שלא ברגל עשויה להחשב הולכה, כשכהן מושיט ליד חברו. בכך הסבירו מדוע הרמב"ם בהל' קרבן פסח (א,יד) מביא את המשנה על כהן המוסר לכהן ולא מציין את התנאי "דניידי פורתא"¹⁶. כך מסביר בקרן אורה את הסוגיה לשיטת הרמב"ם: "הולכה רבתי" היא הולכה ממרחק מסוים, ברגל או שלא ברגל. "הולכה זוטרתי" היא הנעת המזרק כדי שהדם יצא ממנו ויזרק על המזבח. לפי מסקנת הגמ' תנועה זו איננה בגדר הולכה כלל, ולכן המחשבה בה אינה פוסלת ("לכולי עלמא לא פסלא"), ומאידך, כשלא עשה שום הולכה פרט לתנועה זו – הרי זה חסרון הולכה הפוסל את העבודה, כדברי הרמב"ם שהכהן שעמד במקומו וזרק פסל את הזבח. על פי סוגיה זו נדחית הסוגיה הקודמת, שאומרת שהולכה שלא ברגל אינה הולכה כלל אפילו במסירה מכהן לכהן (ולא כהסבר השטמ"ק הנ"ל בביאור היחס בין הסוגיות, שהראשונה בהולכה שלא ברגל מרחוק והשניה בהולכה מקרוב). פירוש אחר בכיוון זה כתב

הולכה ברגל, אך ממקום קרוב, שניתן היה להושיט ממנו ביד. בתחילה סברה הגמ' שר"ש היקל רק בהולכה כזו, מפני שניתן היה לבטלה ולעשותה ביד, ובמסקנה מוכיחה הגמ' מפשט המשנה "אפשר בלא הילוך, שוחט בצד המזבח וזורק" שמחלוקתם עוסקת בשוחט במקום רחוק. גם לדעת רבנו פרץ המחלוקת קשורה להולכה שלא ברגל (כפי שמוכח מפתחת הסוגיה: "איתמר הולכה שלא ברגל מחלוקת ר"ש ורבנן", וכן מהדיון על חטאת העוף, שאין בה הליכה ברגל), וכך פירושה: לדעת ר"ש הולכה שלא ברגל אינה הולכה, ולכן גם ההולך ברגל ממקום קרוב אינו פוסל במחשבתו כי יכול היה להושיט ביד, באופן שאינה הולכה כלל; וחכמים סוברים שהושטה ביד אף היא הולכה, וממילא כשהולך ברגל אין שום גריעותא בכך שיכול היה להושיט ביד.

באשר למסקנה לגבי הולכה זוטרתי יש גרסאות חלוקות, כאמור. רש"י מסביר את שתיהן: על פי הגרסה "לא פסלה" טעם הדבר שאין זו הולכה¹², ועל פי הגרסה "פסלה" – מפני שאי אפשר לבטלה. עם זאת, רש"י מעדיף את הגרסה "פסלה" (וכך גרסת תוס' ד"ה חטאת), ונראה ששני נימוקים לדבר: א. ממהלך הסוגיה נראה שהמסקנה "אלא בהולכה זוטרתי כולי עלמא לא פליגי" היא המסקנה מ"מחכו עלה במערבא", והרי לפי האופן הראשון שבו הוסברה ה"חוכא" – "חטאת העוף דפסולה בה מחשבה לר"ש היכי משכחת לה" – אין תשובה לפי הגרסה "לא פסלה"! (רש"י רומז לקושי זה באומרו שלפי הגרסה "לא פסלה" "ופסול דחטאת העוף כדאוקי..."), כלומר, שלפי ההסבר הראשון ל"חוכא" מסקנת הגמ' אינה נובעת מן ה"חוכא". ב. נראה מרש"י שלדעתו הנימוק לסברה "לא פסלה" דחוק¹³, וגם אם אפשר לאומרו – מניין פשוט הדבר לגמ' שזוהי סברת ר"ש ורבנן? ריב"א (מובא בשטמ"ק אות ח) הכריע כגרסה: "לא פסלה". ראייתו מהגמ' לעיל יג,ב, האומרת שר"ש וחכמים חלוקים בשאלה האם טבילת אצבע לקראת ההזיה בחטאות מפגלת. טבילת האצבע היא הולכה זוטרתי, ואם הכל מודים שפוסלת – מדוע ר"ש מכשיר בטבילת אצבע? לעומת זאת אם הכל מודים שאינה פוסלת, ניתן להסביר שהגמ' לעיל האומרת שחכמים פוסלים סוברת שהולכה שלא ברגל שמה הולכה¹⁴.

על פי הגרסה "פסלה" אין נפקא מינה למעשה (לשיטת חכמים) בין פירושי רש"י ורבנו פרץ למושג "הולכה זוטרתי", שכן לפי חכמים יש פסול מחשבה בשני מיני ההולכה. לעומת זאת לגרסה "לא פסלה" קיים הבדל להלכה בין

12. רש"י (ד"ה ובהולכה רבתי לא פליגי) מוסיף: "ואין שם הולכה עליה אלא כולה צורך זריקה היא והא לא הוה בדעתיה למחשב אזריקה אלא אהולכה ולא חשיב מיד". פירוש לפירושו: במקרה שבו הושטת היד חיונית (כגון בשוחט ומולק קרוב למזבח) על כרחו הרי זו עבודה, ואם איננה בגדר הולכה – הרי היא חלק מהזריקה. ותנאי יש בהלכות המחשבה, שהכהן צריך לחשוב על העבודה המסוימת אותה הוא עושה, כגון: "הריני מוליך לשם קרבן פלוני" (צריך ביאור טעמו של דבר, ועיין בספר 'חידושי בתרא'), ומכיוון שהכהן מחשיב את תנועת ידו כהולכה, ולא כזריקה – בטלה מחשבתו.

13. עיין בהערה הקודמת.

14. כיוצא בזה הקשה בקרן אורה מהגמ' במנחות (יג,ב) על ליקוט גריגי הלבונה: "משום הולכה נגעו בה, קסבר הולכה שלא ברגל שמה הולכה", והרי זו הולכה זוטרתי, שלפי הגרסה "פסלא" הכל מודים בה! וראה לעיל מערכה יח הערות 7-8.

15. במשנה למלך (הל' פסוהמ"ק א,כג) כתב מדעתו את שני הפירושים ואת ההבדל ביניהם להלכה.

16. ראה על כך לעיל הערה 8.

חננאל ומאירי ור"י מלוניל בפסחים; רמב"ם, להבנת הר"י קורקוס). דעת הרש"ש שכל כהן צריך ללכת ברגליו, אבל כהן ההולך ברגליו רשאי גם לקדם את המזרק בידו.

דיון נוסף בסוגיה אודות הולכה שלא ברגל עוסק בהושטת יד הכהן ממקום קרוב למזבח ("הולכה זוטרתית"). כגון בהקרבת קרבן העוף, האם אף זו הולכה לעניין פסול מחשבה. קיימות גרסאות שונות במסקנתה, האם מחשבה פוסלת בהולכה זו (הכרעת רש"י) או לא (הכרעת ריב"א, והיא גרסת הרמב"ם, לדעת רוב האחרונים). רבנו פרץ מפרש שהדיון עוסק גם בהולכה ברגל ממקום קרוב למזבח, שניתן להושיט ממנו ביד.

מדברי הרמב"ם נראה שכל הולכה שלא ברגל – אין מחשבה פוסלת בה, וכל הולכה ברגל – מחשבה פוסלת בה (לח"מ ומל"מ, בהתאם לפירוש רש"י וגרסת ריב"א). ויש שכתבו שלדעתו הולכה על ידי כהנים המוסרים זה לידו של זה מותרת ומחשבה פוסלת בה (ק"ן אורה וזבח תודה).

מערכה כא. תיקון הולכה פגומה (טו,א-ב)

למרות שהלך מאליו לכיוון המזבח, והגמ' מסיימת ב"תיובתא" על עולא.

ב. תיקון הולכה שנעשתה על ידי זר

בגמ' מובאת מחלוקת בין בניו של רבי חייא לבין רבי ינאי אודות מקרה שזר הוליך דם אל המזבח, ולאחר מכן הדם הוחזר לאחור וחזר כהן והוליכו אל המזבח, האם הולכת הכהן מתקנת את הולכת הזר הפסולה, או שאין תקנה לדבר?²

בגמ' להלן (לד,ב) נאמר ש"פסול אינו עושה שיריים", כלומר שכאשר אדם הפסול לעבודה קיבל את הדם או זרקו – עבודתו פסולה, אבל אם נשאר מדם הנפש שלא נתקבל

אם יעשנה ברגל הרי זו עבודה, ולכן אסור לעשותה בצורה משונה כגון בזריקה]. יש דוחק רב בפירושו לסברת ר"ש: כשמולך ברגל מרחוק – אינה עבודה כלל, כי אפשר לבטלה ולעשותה בהושטה; אבל כשמושיט מיד ליד, אפילו מרחוק – הרי זו עבודה ומחשבה פוסלת בה. מצד הסברה הרי זה תמוה, שההושטה מיד ליד תחשב עבודה יותר מאשר הולכה ברגל. ולמה לא נאמר להיפך, שההושטה אינה עבודה כי "אפשר לבטלה" ולעשותה ברגל? ועוד, שפשוט דברי ר"ש שהאפשרות לבטל הולכה היא כש"שוחט בצד המזבח וזרק", ואם כן גם אופן זה של הושטה מרחוק מיד ליד נחשב "אפשר לבטלה".

1. בשטמ"ק (בהשמטות, אות ב) מסביר שהדיוק אינו מלשון "פסולה", אלא מכפל המימרות של ר' יוחנן בעניין זה. הוא מוכיח זאת מהמימרא של ר' ינאי במנחות יג,ב: "ליקוט לבונה בזר פסול", ואם משמעות לשון זו שאין לה תקנה – למה הגמ' כאן מסופקת האם ר' ינאי הוא המכשיר או הפוסל, ולא סיימה את מחלוקתם? וראה בהערה הבאה על לשון הירושלמי ולהלן הערה 6.

2. לשון הגמ': "חד אמר כשר וחד אמר פסול", והיינו שלא ידוע מי אמר מה, אולם בירושלמי ביומא (פ"ה ה"א) נתפרשה מחלוקתם: "חזקיה (הוא בנו של ר' חייא, עיין נדה כז,א ועבודה זרה מו,א) אמר: הילוך בזר כשר, רבי ינאי אמר: הילוך בזר פסול", ומוכח בירושלמי ש"כשר" היינו שיש לו תקנה ו"פסול" היינו שאין לו. הדברים מתאימים לדברי ר' ינאי במנחות הנ"ל בהערה הקודמת.

בזבח תודה (ד"ה אתמר), ממנו עולות מסקנות שונות במקצת¹⁷.

סיכום

הגמ' מסופקת האם הולכה שלא ברגל נחשבת הולכה. הספק נאמר לעניין השאלה האם מותר לכתחילה להוליך את הדם שלא ברגל (רבנו פרץ) או גם לעניין השאלה האם הולכה כזו שנעשתה על ידי פסול לעבודה, או במחשבה פסולה, פוסלת את הקרבן (רש"י ותוס'). הכרעת ר' יוחנן שאינה הולכה. באשר לשאלה האם יש תקנה להולכה זו – עיין במערכה הבאה.

באשר להולכה שחלקה ברגל וחלקה ביד, כגון שכהן אחד מושיט בידו לכהן השני ההולך ברגל, המשנה למלך מוכיח מהסוגיה שהיא פסולה, וחובה להוליך ברגל בלבד ממקום השחיטה ועד המזבח. ברם, מדברי כמה ראשונים עולה שהדבר מותר (ריב"א על פי מסקנת הסוגיה כאן; רבנו

הולכת

הדם ממקום קבלתו במזרק ועד המזבח צריכה להעשות על ידי כהן כשר ובהליכה רגלית. הסוגיה עוסקת בשאלה: האם הולכה שנעשתה שלא כדין – שלא ברגל, או על ידי זר – ניתנת לתיקון על ידי החזרת המזרק למקומו והולכתו מחדש כהלכתו, או שאת הנעשה אין להשיב?

א. תיקון הולכה שלא ברגל

לאחר שהגמ' הסיקה שהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, היא מסתפקת האם ניתן לתקן הולכה זו. עולא מוסר בשם ר' יוחנן: "הולכה שלא ברגל – פסולה", ועולא מדייק מדבריו שלא ניתן לתקן הולכה זו¹. רב נחמן מקשה על עולא מדין דם שנשפך מהמזרק, שכשר לאוספו ולזרוקו

17. לדעתו "הולכה רבתי" היא הולכה גדולה שלא ברגל, על ידי זריקה מרחוק כפי שמתאר הרמב"ם. "הולכה זוטרתית" היא הולכה קטנה שלא ברגל, כגון בהושטה מיד כהן לחברו, או שמלכתחילה שחט בצד המזבח ומושיט למזבח בידו, והרמב"ם גרס שבה "פסולה". הנפקא מינה בינו לבין הקרן אורה היא בזריקת הדם ממקום קרוב ללא הולכה: לקרן אורה הרי זה פסול, כי אין כאן הולכה כלל, ולזבח תודה, כיוון שדרכה בכך – הרי זו עבודה וכשרה.

פירוש הסוגיה לשיטתו כך: "בהולכה רבתי [זריקה מרחוק] דכולי עלמא לא פליגי דפסולה [עצם הולכה זו פסולה, אף בלא מחשבה, כי שינה אותה מדרכה]. כי פליגי [בעניין המחשבה] – בהולכה זוטרתית [הושטה]. לכל הדעות מותר להוליך כך, אלא שלדעת ר"ש אינה 'הולכה', ובכל זאת הדבר מותר כי אין זה שינוי מדרכה (אין חובה לעשות הולכה, אבל מכיוון שהולכה כדרכה היא עבודה – אסור לעשותה בצורה משונה כגון בזריקה מרחוק), ולדעת חכמים אף זו 'הולכה'... והא כי פליגי [לענין פסול המחשבה] בהולכה רבתי פליגי [כמשתמע מפשט המשנה, שאפילו בהולכה ברגל לר"ש אין פסול מחשבה!]. אלא בהולכה זוטרתית [הושטה, אפילו מיד ליד] כולי עלמא לא פליגי דפסולה [מחשבה, כי דרכה בכך ואי אפשר לבטלה], כי פליגי בהולכה רבתי" [בזריקה מרחוק. לר"ש מכיוון שאפשר לבטלה, כגון על ידי הושטה מיד ליד – ההולכה ממרחק אינה עבודה כלל, ולכן לא אכפת לנו אם יעשנה אפילו בצורה משונה כגון בזריקה. ולרבנן